

УДК [94:327](410:44:6–17) «1898»

Р. Г. Харковський

**АНГЛО-ФРАНЦУЗЬКА БОРОТЬБА ЗА ВЕРХНІЙ ПІЛ.
ФАШОДСЬКА КРИЗА 1898 Р.**

Події, які сьогодні розгортаються в Північно-східній Африці та на Близькому Сході, надають особливу актуальність вивченню історії міжнародних відносин в цьому регіоні. Дослідження витоків подібних протистоянь, що відбувалися на цій території у минулому, на наш погляд, може полегшити процес вирішення конфліктів сьогодення та запобігти їх появі в майбутньому.

Проблеми історії міжнародних відносин в регіоні Близького Сходу та у Центральній і Східній Африці висвітлені в роботах таких представників ближнього та дальнього зарубіжжя, як К. М. Базілі, М. М. Муравйов, В. М. Віноградов, В. П. Георгієв, Н. А. Дуліна, М. О. Єрофеев, О. І. Жігаліна, А. Дебідур, Н. С. Кіняпіна, Е. Лавіс, А. Рамбо, А. З. Манфред, А. Д. Новічев, Ф. А. Ротштейн, С. В. Тарле, М. Т. Панченкова, М. Н. Годорова, Г. О. Нерсесов, Г. Л. Бондаревський, В. О. Субботін, І. С. Рибаченок, М. С. Андерсон, Ч. Вебстер, Ф. Бейлі, Дж. Марріот, Ф. Мозелі, В. Пюр'ї, Ф. Родкі, М. Сабрі та ін. [3; 26; 25; 7; 8; 10; 15; 16; 17; 13; 21; 20; 23; 24; 27; 31; 37; 38; 39; 30; 40; 28; 29; 4; 5; 36; 34; 42; 56; 43; 49; 50; 52; 53; 54]. Значний внесок у вивчення близькосхідної та африканської політики країн Західної Європи та США внесли вітчизняні дослідники: О. А. Коппель, М. С. Бурьян, О. Б. Демін, О. М. Захарчук, В. Ададуров, Б. М. Гончар, К. А. Русаков, В. В. Савенков та ін. [22; 6; 14; 18; 19; 1; 11; 12; 33; 35]. Тим не менш, історія зародження та розвитку колоніальної політики європейських держав у цьому регіоні, на наш погляд, є недостатньо вивченою у вітчизняній історіографії.

Дана стаття є спробою прослідкувати процес загострення англо-французьких колоніальних суперечностей в Африці в 90-х роках ХІХ ст., які під час Фашодської кризи ледь не призвели до військового конфлікту між двома великими державами.

Остання третина ХІХ ст. ознаменувалася посиленням колоніального суперництва західноєвропейських держав в Африці. Не дивлячись на те, що багато хто з держав Західної Європи бажав «нести цивілізацію» на «чорний континент», основна боротьба за це розгорнулася між давніми колоніальними суперниками – Францією та Великобританією. Такий стан справ не був випадковим. У цей період по обидві сторони Ла-Маншу колоніальна експансія в Африці розглядалася, як невід'ємна частина зовнішньої політики. На Ке д'Орсе за допомогою колоніальних захоплень в Африці намагалися зміцнити авторитет Франції на світовій арені, який значно похитнувся після поразки у

франко-пруській війні (1870–1871 рр.) і втрати переваги в Єгипті (1882 р.). На Даунінг-стріт прагнули всіма способами зберегти за Великобританією переважне положення в світі та встановити контроль над основними стратегічними транспортними артеріями, що зв'язували Туманний Альбіон з його великою колоніальною імперією. У цих умовах, для реалізації задуманого, в Парижі та Лондоні прагнули заручитися дипломатичною підтримкою з боку Австро-Угорщини, Німеччини, Італії та Росії. При цьому французькі політики найбільші надії покладали на взаєморозуміння з Петербургом, в той час, як британські політичні діячі, котрі бачили Росію основним суперником в боротьбі за переважання в Середній Азії й на Далекому Сході, шукали підтримки в Берліні.

Як наслідок, 6 червня 1890 р. між Великобританією та Німеччиною був укладений договір, що розмежував сфери британських і німецьких інтересів в Східній і Південно-Західній Африці [32, с. 223]. Згідно цього договору Німеччина відмовлялася на користь Великобританії від Віту та від розширення своїх володінь за озеро Вікторія в напрямку до Уганди і до басейну Нілу, а також визнавала британський протекторат над островами Занзібаром і Памбою. Натомість Німеччина крім вигідної для неї зміни кордонів в Того, Камеруні та Південно-Західній Африці отримувала у власність берегову смугу в Східній Африці з островом Мафія, а також острів Гельголанд в Північному морі, який належав Великобританії.

У Німеччині договір з Великобританією був зустрінутий досить негативно та викликав протести з боку частини німецьких крупних промисловців і фінансистів, що вимагали від уряду Капріві активної колоніальної політики. На Даунінг-стріт обмін Гельгоlanda на Занзібар вважали дуже вигідною для Британської корони угодою і святкували дипломатичну перемогу.

Англо-німецьке зближення, що намітилося після підписання договору про розмежування сфер впливу в Африці, з тривогою було зустрінуте в Парижі, де не без підстав бачили в британсько-німецькій дружбі небезпеку для Франції. Колоніальні протиріччя Англії і Франції в Африці породжували в 80-х рр. XIX ст. локальні конфлікти та крайню загостреність у взаєминах двох держав. Поява в 1887 р. загрози німецької агресії змусила Францію посилено шукати виходу з міжнародної ізоляції, в якій вона опинилася в ці роки. Уряд Франції прагнув до досягнення співпраці, а якщо можливо, і союзу з Росією [34, с. 10–14]. У той же час у Парижі вважали за потрібне пом'якшити суперечності і поліпшити взаємини з Лондоном, особливо зважаючи на зближення, що намітилося між Англією та Німеччиною. Глава французького уряду Рібо почав переговори з англійським кабінетом про розмежування сфер впливу в Африці. В результаті 5 серпня 1890 р. було укладено англо-французьку угоду, за якою Великобританія визнавала як кордони сфери впливу Франції територію, що простирається від південних меж Алжиру, через

Сахару, до верхньої течії річки Нігеру (включаючи Тімбукту) і озеро Чад у його північній частині, до Барруа. У свою чергу, Франція визнавала англійською сферою впливу території нижньої течії річки Нігеру і розташовані на південь від озера Чад – Борну і Сокото. За іншими статтями цього договору Англія визнавала французький протекторат над Мадагаскаром, а Франція – англійський над Занзібаром.

Землі, що відійшли до Франції, були пустелею Сахара, а територія, отримана Великобританією, була найбільш багатую і родючою. У палаті лордів прем'єр-міністр Солсбері пожартував, що земля, передана Франції, «дуже легка», і галльський півень зможе дряпати її скільки завгодно. У Парижі заявили протест, а французький посол у Лондоні повідомив Солсбері, що «безсумнівно, Сахара не сад і містить багато, як Ви сказали, легкої землі; однак, якщо дозволите мені сказати відверто, навряд чи потрібно було говорити про це публічно: Ви могли сміливо надати нам можливість самим зробити це відкриття» [32, с. 225].

Незважаючи на цей інцидент, угода 1890 р. внесла певну розрядку в англо-французькі відносини. Російський посол в Лондоні Є. Є. Стааль писав, що «лорд Солсбері проявив розумну далекоглядність і продемонстрував бажання враховувати французькі інтереси» [32, с. 225].

У той же час Франція підняла питання про компенсації і перед Берліном, наполягаючи на тому, щоб Французьке Конго отримало доступ до північно-східної частини озера Чад, що гарантувало б можливість проникнення до Судану. Хоча уряд Капріві не заперечував проти обміну нотами з загальних питань, претензії Парижа на Багірмі (на південний схід від озера Чад) були відхилені. Статс-секретар із закордонних справ А. Маршалль запропонував обмежити переговори Мадагаскаром, над яким німецький уряд був готовим визнати французький протекторат. 17 листопада 1890 р. Німеччина визнала французький протекторат над Мадагаскаром, а французи відмовилися від заперечень проти німецьких прав в Занзібарі.

У цей період у Франції відбувся черговий сплеск колоніальних настроїв. В уряді і пресі почали лунати заклики на ділі забезпечити переважання Франції на територіях, які вона придбала дипломатичним шляхом. Деякі французькі політики заявляли про те, що на користь держави необхідно «подумати про майбутнє і забезпечити Францію новими колоніями для розвитку її торгівлі та промисловості» [16, с. 172]. По іншу сторону Ла-Маншу лунали схожі заклики. Чинником, який суттєво посилював напруженість у відносинах між Парижем і Лондоном, стало офіційне оформлення в 1891 р. російсько-французького союзу. У таких умовах загострення англо-французьких колоніальних протиріч було неминучим.

Найбільшої напруженості англо-французьке колоніальне суперництво початку 90-х років XIX ст. сягнуло саме в Африці. Обидві сторони продовжували експансію на «вільні» та «спірні» території

«чорного континенту», що, в свою чергу, вело до збільшення числа інцидентів, апогеєм яких стало зіткнення обох держав у Фашоді.

Конфлікт між Парижем та Лондоном через Верхній Ніл виник відразу ж після британської окупації Єгипту (1882), і хоча по обидві сторони Ла-Маншу, враховуючи постійні зміни політичної ситуації на міжнародній арені, не прагнули до його загострення, воно виявилось неминучим.

У серпні 1898 р. нечисленний французький військовий загін на чолі з капітаном Маршаном зайняв Фашоду, над укріпленнями якої було піднято французький прапор. 19 вересня цього ж місця на кораблях англійської флотилії було перекинуто понад півтори тисячі солдат армії генерала Кітченера, яка незадовго до цього придушила повстання махдистів у Судані. Англійський генерал заявив капітану Маршану, що присутність французьких військ у Фашоді і в долині Нілу розглядається як пряме порушення прав єгипетського і британського урядів. Французький військовий відповів, що не може здійснити жодних дій, не отримавши відповідного наказу свого уряду.

3 вересня 1898 р. між Парижем і Лондоном почалися переговори щодо зіткнення у Фашоді. З самого початку французький уряд не збирався псувати дипломатичні відносини з Лондоном через цей конфлікт. Зіткнення на Білому Нілі у Парижі прагнули використати як чергову нагоду «виторгувати» у Великобританії деякі спірні території в Африці. Але британський уряд, який надавав велике значення своїм позиціям в Єгипті і Східному Судані, зайняв вкрай непримиренну позицію, вимагаючи негайного відкликання французького військового загону з Фашоди як підстави для початку ведення будь-яких переговорів між двома державами.

Дипломатичні переговори між двома країнами могли лише відтягнути кінцеву розв'язку подій, але не змінити позицію Лондона. В той час міжнародна ситуація для Франції була значно менш сприятливою, ніж чотирма роками раніше, коли французькій дипломатії вдалося протиставити Лондону союз Парижа і Берліна. Значною мірою це пояснювалось тим, що восени 1898 р., після близькосхідної кризи 1896 р. і рейду Джемсона Англія поліпшила свої стосунки з Росією і Німеччиною.

Зважаючи на це, Франція була готова відступити, адже її уряд не збирався воювати через Східний Судан – країна не була готовою до війни з Великобританією. Французький флот і в якісному і в кількісному відношенні поступався англійському. Крім того, уряд Третьої Республіки не міг розраховувати на військову підтримку будь якої з великих держав. Росія, єдина європейська країна, об'єднана з Францією у військовому блоці, не виявляла цікавості до колоніальних справ в Північно-Східній Африці. До того ж у франко-руському союзі, спрямованому проти австрійсько-германського угруповання, зіткнення з Великобританією не було *casus foederis* [Цит. за: 36, с. 101]. Як наслідок, 3 листопада на

засіданні французького кабінету було вирішено вивести загін капітана Маршана з Фашоди. Наступного дня Солсбері заявив про готовність Великобританії укласти угоду з французьким урядом стосовно розділу Центральної Африки.

Врешті-решт 21 березня 1899 р., після двомісячних переговорів, між двома державами було укладено угоду, яка отримала форму декларації, що доповнювала конвенцію 14 червня 1898 р. про розділ Західного Судану. Згідно цього документу, Великобританія і Франція зобов'язалися "не претендувати ні на території, ні на політичний вплив" перша – на Захід, а друга – на Схід від лінії розмежування, що пройшла, в основному, по вододілу Конго і Нілу [Цит. за: 36, с. 101].

Таким чином, декларація 21 березня 1899 р. була фактично останньою угодою між Парижем і Лондоном про розділ Тропічної Африки. Відступивши в питанні щодо Верхнього Нілу, уряд Третьої Республіки зміг отримати ряд територій Центрального Судану і Сахари від оз. Чад. Попре це, відголоски фашодського конфлікту, під час якого Великобританія і Франція виявилися "на межі війни" [Цит. за: 36, с. 101], давали про себе знати ще декілька років. Зокрема, в період англо-бурської війни (1899–1902) паризька преса зайняла вкрай ворожу позицію, по відношенню до свого західного сусіда. Тим не менш, англо-французькі колоніальні протиріччя повинні були відступити перед спільною загрозою з боку Германської імперії, яка в той час ставала головним суперником для Франції в Європі, а для Великобританії – не лише в Європі, але й на Близькому Сході, в Південній Америці і т. п. Зростання сил німецького імперіалізму перетворювало його на головного ворога політичних діячів по обидві сторони Ла-Маншу. Декларація 21 березня 1899 р. стала першим серйозним кроком на шляху до зближення цих країн, спрямованого проти Берліна.

Список використаної літератури

1. **Ададуrow В.** Історія Франції. Королівська держава та створення нації (від початків до кінця XVIII століття) / В. Ададуrow. – Львів: Вид-во УКУ, 2002. – 412 с. 2. **Ададуrow В. В.** Польське питання у французько-австрійських відносинах епохи наполеонівських війн: автореф. дис. ... на здобуття наук. ступеня канд. істор. наук : спец. 07.00.02 «Всесвітня історія» / В. В. Ададуrow. – Львів, 1997. – 20 с. 3. **Базили К. М.** Сирия и Палестина под турецким правительством в историческом и политическом отношениях / К. М. Базили. – М.: Изд-во вост. лит-ры, Ин-т народов Азии АН СССР, 1962. – 326 с. 4. **Бондаревский Г. Л.** Английская политика и международные отношения в бассейне Персидского залива (конец XIX – начало XX вв.) / Г. Л. Бондаревский. – М.: «Наука», Глав. ред. вост. лит-ры, 1968. – 542 с. 5. **Бондаревский Г. Л.** Германский империализм в борьбе за Красноморский бассейн (конец XIX – начало XX века) / Г. Л. Бондаревский // История и экономика стран Арабского Востока. –

- М. : «Наука», Глав. ред. вост. лит-ры, 1973. – С. 3–42. 6. **Бурьян М. С.** Египет во внешней и колониальной политике Великобритании / М. С. Бурьян. – Луганск : Ри МП Боян, 1994. – 168 с. 7. **Виноградов В. Н.** Британский лев на Босфоре / В. Н. Виноградов. – М. : Наука, 1991. – 167 с. 8. **Виноградов В. Н.** Великобритания и Балканы: от Венского конгресса до Крымской войны / В. Н. Виноградов. – М.: Наука, 1985. – 336 с. 9. **Восточный** вопрос во внешней политике Российской империи / [В. А. Георгиев, Н. С. Киняпина и др.]. – М.: Наука, ГРВЛ, 1978. – 440 с. 10. **Георгиев В. П.** Внешняя политика России на Ближнем Востоке в конце 30-х – начале 40-х годов XIX в / В. П. Георгиев. – М.: Изд-во МГУ, 1975. – 200 с. 11. **Гончар Б. М.** "Залізний канцлер" і великі держави в балканських кризах 80-х років XIX ст. // Б. М. Гончар, В. Л. Самчук // Питання нової та новітньої історії. – К., 1998. – Вип. 44. – С. 32–41. 12. **Гончар Б. М.** Відносини між Францією та УНР / Б. М. Гончар, Н. Д. Городня // Укр. іст. журн. – 2000. – № 2. – С. 47–57; № 3. – С. 44–52. 13. **Дебидур А.** Дипломатическая история Европы / А. Дебидур. – М.: Гос. изд-во иностр. лит-ры, 1947– . – Т.1: Священный союз. – 1947. – 483 с. 14. **Демин О. Б.** Английская внешняя политика в период ранних буржуазных революций в Нидерландах и во Франции / О. Б. Демин // Великая французская буржуазная революция: история и современность. – Одесса, 1989. – С. 10–13. 15. **Дулина Н. А.** Османская империя в международных отношениях (30-40-е годы XIX в.) / Н. А. Дулина. – М.: Наука, ГРВЛ, 1980. – 192 с. 16. **Ерофеев Н. А.** Английская колониальная политика и закон о флоте 1889 г. / Н. А. Ерофеев // Проблемы британской истории. 1972 / [отв. ред. Н. А. Ерофеев]. – М. : Наука, 1972. – С. 169–196. 17. **Жигалина О. И.** Великобритания на Среднем Востоке, XIX – начало XX в. / О. И. Жигалина. – М.: Наука, ГРВЛ, 1990. – 166 с. 18. **Захарчук О. М.** "Силова дипломатія" в зовнішньополітичній діяльності Наполеона Бонапарта: автореф. дис. ... на здобуття наук. ступеня канд. істор. наук : спец. 07.00.02 «Всесвітня історія» / О. М. Захарчук. – К., 2000. – 19 с. 19. **Захарчук О. М.** Франція і Росія: до питання про "силову дипломатію" Наполеона Бонапарта / О. М. Захарчук // Питання нової та новітньої історії. – К., 1996. – Вип. 42. – С. 42–49. 20. **История** Африки в XIX – начале XX в. / [отв. ред. В. А. Субботин]. – М. : Наука, 1984. – 584 с. 21. **История** XIX века: в 8 т. / [под ред. Э. Лависса и А. Рамбо]; пер. с фр. – М. : ОГИЗ, Соцэкгиз, 1938– . – Т. 4–7. 21. **Киняпина Н. С.** Внешняя политика России первой половины XIX века / Н. С. Киняпина. – М.: Высшая школа, 1963. – 288 с. 22. **Коппель О. А.** Перська затока: проблеми безпеки (80–90-ті роки) / О. А. Коппель. – К. : Школяр, 1998. – 200 с. 23. **Манфред А. З.** Внешняя политика Франции 1871–1891 годов / А. З. Манфред. – М. : Международные отношения, 1952. – 592 с. 24. **Манфред А. З.** Наполеон Бонапарт / А. З. Манфред. – М.: Мысль, 1972. – 723 с. 25. **Муравьёв А. Н.** Письма с Востока в 1849–1850 годах: в 2 ч. / А. Н. Муравьев. – СПб., 1851. – Ч. 1–2. 26. **Муравьев Н. Н.** Турция и

Египет в 1832 и 1833 годах: в 4 ч. / Н. Н. Муравьев. – М.: тип. А. И. Мамонтова, 1869. – Ч. 1–4. 27. **Новичев А. Д.** История Турции / А. Д. Новичев. – Л.: Изд-во Ленингр. гос. ун-та, 1963–. – Т. 4. – Ч. 2: Новое время (1853–1875). – 1978. – 206 с. 28. **Нерсесов Г. А.** Дипломатическая история египетского кризиса, 1881–1882 гг. / Г. А. Нерсесов. – М.: «Наука», Глав. ред. вост. лит-ры, 1979. – 320 с. 29. **Нерсесов Г. А.** Египет в международных отношениях 70-х годов XIX в. и русская дипломатия / Г. А. Нерсесов // Вопросы африканской истории. – М.: «Наука», Глав. ред. вост. лит-ры, 1983. – С. 127–170. 30. **Панченкова М. Т.** Политика Франции на Ближнем Востоке и Сирийская экспедиция 1860–1861 гг. / М. Т. Панченкова. – М.: „Наука”, Глав. ред. вост. лит-ры, 1966. – 272 с. 31. **Ротштейн Ф. А.** Международные отношения в конце XIX века / Ф. А. Ротштейн. – М.-Л.: Изд-во АН СССР, 1960. – 705 с. 32. **Ротштейн Ф. А.** Захват и закабаление Египта / Ф. А. Ротштейн. – М.: Изд-во вост. лит-ры, 1959. – 367 с. 33. **Русаков К. А.** Проблема черноморських проток у зовнішній політиці Великобританії, 1892–1920: автореф. дис. ... на здобуття наук. ступеня канд. істор. наук: спец. 07.00.02 «Всесвітня історія» / К. А. Русаков. – Луганськ, 2003. – 20 с. 34. **Рыбаченок И. С.** Союз с Францией во внешней политике России в конце XIX в.: автореф. дис. на соискание учен. степени докт. ист. наук: спец. 07.00.03 "Всеобщая история" / И. С. Рыбаченок. – М., 1994. – 32 с. 35. **Савенков В. В.** Великобританія та проблема будівництва Суецького каналу: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: спец. 07.00.02 "Всесвітня історія" / В. В. Савенков. – Луганськ, 2005. – 20 с. 36. **Субботин В. А.** Колонии Франции в 1870–1918 гг. Тропическая Африка и острова Индийского океана / В. А. Субботин. – М.: Наука, 1973. – 403 с. 37. **Тарле Е. В.** Наполеон / Е. В. Тарле. – Минск: Беларусь, 1992. – 429 с. 38. **Тарле Е. В.** Очерки истории колониальной политики западноевропейских государств (конец XV – начало XIX в.). – М.-Л.: «Наука», 1965. – 427 с. 39. **Тарле Е. В.** Политика: история территориальных захватов. XV–XX век: Сочинения / Е. В. Тарле. – М.: ЭКСМО-Пресс, 2001. – 800 с. 40. **Тодорова М. Н.** Англия, Россия и танзимат (вторая четверть XIX в.) / М. Н. Тодорова. – М.: Наука, ГРВЛ, 1983. – 184 с. 41. **Черкасов П. П.** Судьба империи: очерк колониальной экспансии Франции в XVI–XX вв. / П. П. Черкасов. – М.: «Наука», 1983. – 183 с. 42. **Anderson M. S.** The Eastern Question 1774–1923. A study of international relations / M. S. Anderson. – L.: McMillan, 1966. – 436 p. 43. **Bailey F. E.** British policy and the Turkish Reform movement. A study of Anglo-Turkish relations 1826–1853 / F. E. Bailey. – Cambridge: at the University press, 1942. – 312 p. 44. **Charles-Roux J.** L'isthme et le Canal de Suez. Historique-etat actuel: en deux volumes / Jules-Charles Roux. – Paris: Hachette, 1901–. – Vol.1. – 1901. – 550 p. 45. **Corvisier A.** La France de Louis XIV, 1643–1715: Ordre interieur et place en Europe / A. Corvisier. – P.: Societe d'edition d'enseignement superieur, 1979. – 374 p. 46. **el-**

Hefnaoui M. Les Problemes contemporains poses par Le Canal de Suez / M. el-Hefnaoui. – Paris: Imprimerie Guillemot Et De Lamothe Paris, 1951. – 398 p. 47. **Hanotaux G.** Histoire de la France contemporaine : en 7 vls. / G. Hanotaux. – P. : Ancienne Librairie Furne, s.d. – Vol. 3. – 733 p. 48. **Kinross J. P. G. B.** The Ottoman centuries. The rise and fall of the Turkish empire / J. P. G. B. Kinross. – N.Y. : William Morrow, 1979. – 638 p. 49. **Marriott J. A. R.** The Eastern Question / J. A. R. Marriott. – Oxford: at the Clarendon Press, 1924. – 456 p. 50. **Mosely Ph.** Russian Diplomacy and the Eastern Question in 1838 and 1839 / Ph. Mosely. – Cambridge: Russel&Russel, 1934. – 178 p. 51. **Puryear V. J.** International Economics and Diplomacy in the Near East / V. J. Puryear. – California: Archon books, 1935. – 278 p. 52. **Ryme A.** Égypte Sous la domination française / Amedée Ryme // Egypte, depuis la conquête des Arabes jusqu'à la domination française. – P. : Firmin Didot Freres, 1848. – P. 2–215. 53. **Rodkey F. S.** Lord Palmerston and the Rejuvenation of Turkey. 1830–1841 / F. S. Rodkey // Journal of Modern History. – L., 1929. – Vol.1. – №4. – P.570–593. 54. **Sabry M.** L'Empire Egyptien sous Mohammed Ali et la Question d'Orient, 1811–1849 / M. Sabry. – P. : Librairie orientaliste, P. Geuthner, 1930. – 605 p. 55. **Vandal A.** Louis XIV et l'Égypte / A. Vandal. – P. : A. Picard, 1889. – 382 p. 56. **Webster Ch.** The Foreign Policy of Palmerston, 1830–1841. Britain, the Liberal Movement and the Eastern Question / Ch. Webster. – L.: Bell, 1951. – Vol. 1–2.

Харковський Р. Г. Англо-французька боротьба за Верхній Ніл. Фашодська криза 1898 р.

Статтю присвячено дослідженню місця Фашодської кризи 1898 р. в англо-французькій боротьбі за Африку у кінці XIX ст. Аналізуються основні передумови активізації колоніального суперництва західноєвропейських держав на «чорному континенті» в останній третині XIX ст. Підкреслюється, що процес експансії Великобританії, Франції та Німеччини в Африці був тісно пов'язаний з системою міжнародних союзів у Європі, яка багато у чому визначала можливості для територіального розширення кожної з них.

Простежується еволюція домовленостей між цими трьома державами щодо розмежування сфер впливу в Африці. Окрему увагу приділено англо-німецькому договору від 6 червня 1890 р., який розмежовував сфери інтересів цих держав у Східній та Південно-Західній Африці, англо-французькій угоді від 5 серпня 1890 р. щодо розділу територій на південь від Алжиру, а також франко-німецькому обміну нотами 17 листопада 1890 р., у ході якого було врегульовано статус Мадагаскару та Занзібару.

Встановлено, що найвищим пунктом англо-французького суперництва в Африці кінця XIX ст. була Фашодська криза 1898 р. Робиться висновок, що фактором, який спонукав обидві великі держави до пошуку та досягнення компромісу, була загроза з боку Німеччини, що

ставала їхнім головним суперником у боротьбі за домінування у Європі та на Сході.

Ключові слова: Великобританія, Франція, Африка, Фашода, колоніальне суперництво.

Харьковский Р. Г. Англо-французская борьба за Верхний Нил. Фашодский кризис 1898 г.

Статья посвящена исследованию места Фашодского кризиса 1898 г. в англо-французской борьбе за Африку в конце XIX в. Анализируются основные предпосылки активизации колониального соперничества западноевропейских держав на «черном континенте» в последней трети XIX в. Подчеркивается, что процесс экспансии Великобритании, Франции и Германии в Африке находился в тесной связи с системой международных союзов в Европе, которая во многом определяла возможности для территориального расширения каждой из них.

Прослеживается эволюция договоренностей между этими тремя державами относительно размежевания сфер влияния в Африке. Отдельное внимание уделяется англо-немецкому договору от 6 июня 1890 г., который разграничивал сферы интересов этих держав в Восточной и Юго-Западной Африке, англо-французскому соглашению от 5 августа 1890 г. по разделу территорий к югу от Алжира, а также франко-германскому обмену нотами 17 ноября 1890 г., в ходе которого был урегулирован статус Мадагаскара и Занзибара.

Установлено, что высшей точкой англо-французского колониального соперничества в Африке конца XIX в. был Фашодский кризис 1898 г. Заключается, что фактором, который побудил обе великие державы к поиску и достижению компромисса, была угроза со стороны Германии, становившейся их главным соперником в борьбе за доминирование в Европе и на Востоке.

Ключевые слова: Великобританія, Франція, Африка, Фашода, колоніальне суперництво.

Kharkovskyy R. G. The Anglo-French struggle for Upper Nile. Fashoda Crisis of 1898

The article is devoted to research of the Fashoda Crisis' (1898) place in Anglo-French struggle for Africa at the end of XIX cr. The main prerequisites of activation of the colonial rivalry between Western European powers on the «Black Continent» during the last third of XIX cr. are analyzed.

The close connection between the Great Britain's, France's and Germany's expansion in Africa and the system of international alliances in Europe is stressed. The possibilities of territorial expansion of each of above mentioned powers in many ways were determined by this system.

The evolution of arrangements between these three powers concerning to the delimitation of spheres of influence in Africa is traced. The particular

attention is paid to the some agreements. They are: the Anglo-German treaty of 6 June of 1890, according to which the spheres of influence in Eastern and Southern-Western Africa were demarked; the Anglo-French agreements of 5 August of 1890 about partition of territories southward of Algeria, and also the Franco-German exchange of notes of 17 November of 1890 resulted the settlement of Madagascar and Zanzibar status.

It is ascertained that the Fashoda Crisis of 1898 was the highest point in the Anglo-French colonial rivalry in the Africa late XIX cr. It is concluded that the main factor impelled both Great Powers to the seeking and achievement of the compromise was German's threat. This power had become the main their rival in the struggle for predominance in Europe and East.

Key words: Great Britain, France, Africa, Fashoda Crisis, colonial rivalry.

Стаття надійшла до редакції 26.03.2013 р.

Прийнято до друку 23.04.2013 р.

Рецензент – д. іст. н., проф. Бурьян М. С.